

Jakub Łakomy

Uniwersytet Wrocławski

Rafał Mańko

Uniwersytet Amsterdamski

Critical Legal Conference, Belfast, Irlandia Północna, 5–7.09.2013 r.

W dniach 5–7.09.2013 r. na Uniwersytecie na Uniwersytecie Królowej (Queen's University, QUB) w Belfaście (Irlandia Północna) odbyła się 28. Krytyczna Konferencja Prawnicza (*Critical Legal Conference, CLC*). Pierwsza konferencja z tego cyklu miała miejsce w 1986 r. na Uniwersytecie Kentu w Wielkiej Brytanii. Od tego czasu konferencje te organizowane są każdego roku. Ostatnie miały miejsce na Uniwersytecie Utrechckim (2010), Uniwersytecie Aberystwyth (2011) oraz Królewskiej Politechnice w Sztokholmie (2012). Ubiegłoroczna CLC zatytułowana była *Reconciliation and Reconstruction* (pojednanie i odbudowa), co w zamierzeniu organizatorów nawiązywało do procesu pokojowego w Irlandii Północnej.

Cechą charakterystyczną CLC jest podział obrad na część plenarną oraz na równoległe odbywające się „strumienie” (*streams*), które mają charakter autonomiczny – za dobór referatów odpowiadają organizatorzy poszczególnych strumieni. W ramach tegorocznej CLC odbyło się ich 14. Oprócz strumienia ogólnego (organizatorka: Sara Ramshaw) obradowano w ramach następujących 13 strumieni tematycznych: *Praktyki artystyczne i kulturalne na tranzytywno-spornym terytorium miejskiej przestrzeni publicznej* (organizatorzy: Peter Bengtsen i Matilda Arvidsson); *Bycie podmiotem społecznym* (organizatorzy: Tara Mulqueen i Dan Matthews); *Krytyczna edukacja prawnicza – perspektywy i metody* (organizator: Ubaldus de Vries); *Krytyczne studia nad migracją* (organizatorzy: Nadine El-Enany, Eddie Bruce Jones, Satvinder Juss i Thanos Zartaloudis); *Dekonstrukcja sprawiedliwości tranzytywnej* (organizatorka: Catherine Turner); *Demokracja i konstytucja w Ameryce Łacińskiej – odszyfrowanie władzy i kolonializmu* (organizator: Ricardo Sanin); *Zniknięcia i złudzenia: monitorowanie przeszłości* (organizatorzy: Eugene Mc Namee i Peter Rush); *(Re)konstrukty genderowe* (organizatorzy: Yvette Russell i Alex Dymock); *Prawo i opór* (organizatorzy: Samuli Hurri i Susanna Lindroos-Hovinneimo); *Kontrarchiwum prawa: narracja, pamięć, świadectwo* (organizatorzy: Stewart Motha i Honni van Rijswijk); *Pojednanie przestrzeni: znaczenie i wystrój środowiska miejskiego* (organizatorzy: Tim Cunningham i Aisling Shannon); *Odbudowa, powrót czy rewolucja? Zjawisko krytycznej myśli prawniczej w europejskich krajach postkomunistycznych* (organizatorzy: Adam Sulikowski i Bartosz Greczner).

Z uwagi na ograniczone ramy niniejszego sprawozdania omówiony zostanie przebieg sesji plenarnych oraz strumienia *Odbudowa, powrót czy rewolucja?*, w którym udział wzięli prawnicy krytyczni pochodzący z Europy Środkowej.

Pierwszego dnia konferencji sesja plenarna zatytułowana była *Kto, co, do kogo mówi. Sporne historie ze skonfliktowanej przeszłości*. W jej ramach wykład wygłosił prof. Cahal McLaughlin (School of Creative Arts, QUB), który zaprezentował fragmenty filmu kręconego w Irlandii Północnej i w RPA. Pod rozważę słuchaczy została poddana m.in. kwestia, kiedy i dlaczego takie historie powinny być nagrywane i pokazywane odbiorcom.

Drugiego dnia konferencji sesja plenarna odbyła się w formie debaty przy okrągłym stole. Jej uczestnikami byli prof. Peter Fitzpatrick (Birkbeck, Uniwersytet Londyński), prof. Karin van Marle (Uniwersytet w Pretorii), prof. Kieran McEvoy (QUB) oraz prof. Maja Zehfuss (Uniwersytet Manchesterski). Tematem okrągłego stołu było *(Re)konstruowanie przyszłości, pojednanie się z przeszłością? ((Re)constructing the Future, Reconciling the Past?)*. Uczestnicy debaty podkreślali, że miejsce tegorocznej edycji CLC szczególnie odpowiada tematowi konferencji – pojednaniu i odbudowie (z problematyką prawnopolityczno-społeczną w tle). Irlandia Północna, a także sam Belfast, przez ostatnie 24 lata przechodziły przez okres bardzo głębokich przemian społeczno-politycznych, które były możliwe dzięki uprzednim procesom pojednania i odbudowy. Dyskutanci podjęli się rozważenia znaczenia pojęć „pojednanie” i „odbudowa” w ujęciu teoretycznym i kontekstualnym. Głównym wątkiem, który pojawiał się w dyskusji, było pokazanie, jak poprzez podzielane koncepcje pamięci, zarządzania, wspólnoty, możemy (re)konstruować przyszłość w obliczu burzliwej nierządki przeszłości i konfliktów, które mają w niej swoje źródło.

Ostatniego dnia konferencji sesja plenarna zatytułowana była *Krytyczne dyseminacje (Critical Disseminations)*. W dyskusji udział wzięli prof. Costas Douzinas (Birkbeck, Uniwersytet Londyński), prof. Peter Rush (Uniwersytet w Melbourne), dr Illan Wall (Uniwersytet Warwick) oraz dr Gilbert Leung (dyrektor wykonawczy wydawnictwa Counterpress). Sesja była skupiona na praktycznych aspektach teorii krytycznej: popularyzacji też głoszonych przez prawników krytycznych, zarówno pośród innych akademików, prawników, jak i szerszej publiczności. Prof. C. Douzinas w swoim wystąpieniu podkreślał rolę zaangażowanych intelektualistów, ze szczególnym uwzględnieniem badaczy krytycznych. Swoja rozważania odniósł do Grecji, podkreślając, że na intelektualistach spoczywa powinność komentowania i udziału w wydarzeniach społeczno-politycznych, jakie występowały w tym państwie w ostatnich latach. Prof. P. Rush natomiast opowiadał o swoich doświadczeniach związanych z realizacją filmu *Thick Skin*. Na konwie swoich doświadczeń rozważał zagadnienie, na ile film ma wpływ na ogólną refleksję o prawie w ramach studiów krytycznych. Dr I. Wall i dr G. Leung z kolei mówili o możliwościach publikowania twórczości krytycznej, szczególnie w kontekście Counterpress, nowego wydawnictwa, prezentującego prace badaczy należących do ruchu studiów krytycznych nad prawem.

Poświęcony tematyce środkowoeuropejskiej krytycznej myśli prawniczej strumień *Odbudowa, powrót czy rewolucja?* obradował w ramach trzech paneli, z których każdy zakończony był dyskusją nad wygłoszonymi w jego ramach referatami. Tak jak cała konferencja, strumień środkowoeuropejskich prawników krytycznych odbywał się w języku angielskim.

W panelu pierwszym wygłoszone zostały cztery referaty. Dr Martin Škop (Uniwersytet im. Masaryka w Brnie) wystąpił z prelekcją pt. *Krytyczna świadomość prawnicza*

w Europie Środkowej (*Critical Legal Consciousness in Central Europe*). Referent wskazał, że krytyczny dyskurs prawniczy odbywa się głównie w języku angielskim, co ma wyraźne konsekwencje w postaci odwoływania się do orzeczeń, przykładów oraz pojęć zaczerpniętych z anglosaskiego kręgu kultury prawnej. Równocześnie jednak M. Škop podkreślił, że język i kontekst społeczny są nierozdzielnie z prawem związane, wobec czego warunkiem kompleksowej analizy prawa jest zakorzenienie w określonym społeczeństwie i wyrażenie analizy w języku danej kultury prawnej.

Dr hab. Adam Sulikowski, prof. UW (Uniwersytet Wrocławski oraz Uniwersytet Opolski) wygłosił referat pt. *Narodzenie czy zmartwychwstanie? Krytyczna myśl prawnicza w Polsce (Newborn or Resurrected? Critical Legal Thought in Poland)*. Zwrócił on uwagę na fakt, że teoria prawa w Polsce w epoce socjalizmu realnego miała przede wszystkim na celu uprawianie apologetyki istniejącego systemu politycznego oraz krytykę zachodniego kapitalizmu. Co interesujące, była ona oparta na oficjalnej doktrynie marksizmu-leninizmu, a nurty neo- i postmarksistowskie na Zachodzie piętnowano jako „reakcyjne”. Natomiast przemiany po 1989 r. można, zdaniem A. Sulikowskiego, wyjaśnić w kategoriach syndromu postkolonialnego, ponieważ dawni krytycy prawa kapitalistycznego przeszli na pozycje apologetyczne, nie dając żadnego wyjaśnienia dla zmiany swojej postawy intelektualnej. Rolę krytyków prawa przejęli natomiast badacze młodego pokolenia, czerpiący inspiracje z nurtów postmodernizmu francuskiego.

Dr Cosmin Sebastian Cercel (Uniwersytet w Nottingham) wygłosił referat pt. *Zakazane prawo: piknolepsja prawna, intelektualne zaciskanie pasa i przeszłość prawna Rumunii (Law Out of Bounds – Legal Picnolespy, Intellectual Austerity and Romania’s Legal Past)*. Przedmiotem referatu była analiza relacji zachodzącej pomiędzy myślą prawniczą i ideologią w Rumunii, przy czym referent posłużył się pojęciem piknolepsji zaczerpniętym z prac P. Virilio w celu zakwestionowania podstawowych założeń ideologicznych dotyczących komunistycznej przeszłości w tym kraju.

Jako ostatnia referat wygłosiła dr Ivana Radačić (Ivo Pilar Institute of Social Sciences, Zagrzeb). Tematem referatu był *Brak feministycznej teorii prawa w postsocjalistycznej Chorwacji ((The lack of) feminist legal theorising in the post-socialist Croatia)*. Referentka zwróciła uwagę na fakt, że w jej kraju nie wykształciła się feministyczna teoria prawa, zaś zagadnieniami równouprawnienia płci zajmują się, w ramach nauk prawnych, przedstawiciele dogmatyk prawniczych.

W ramach drugiego panelu wygłoszone zostały trzy referaty. Mgr Rafał Mańko (Uniwersytet Amsterdamski) wygłosił referat pt. *Kozak z Žižkiem – juryscentryzm jako ideologia (Kozak with Žižek – Juriscentism as an Ideology)*, w którym poddał analizie koncepcję juryscentryzmu A. Kozaka w świetle założeń krytyki ideologii S. Žižka.

Mgr Markéta Klusoňová (Uniwersytet im. Masaryka w Brnie) wygłosiła referat pt. *Znaczenie Václava Havla dla czeskiej krytycznej myśli prawniczej (The role of Václav Havel in the Czech critical legal thought)*. Referentka przedstawiła poglądy V. Havla na prawo, zawarte zarówno w jego twórczości politycznej, jak i artystycznej.

Ostatnim referentem w drugim panelu był mgr Michał Stambulski (Uniwersytet Wrocławski), który wygłosił referat pt. *Od ideologii do immunologii – teoria krytyczna w polskiej myśli prawniczej (From Ideology to Immunology – Critical theory in Polish legal thought)*, w którym wskazał, że polska teoria prawa wydaje się być uodporniona na wpływy teorii krytycznej, która albo jest w Polsce marginalizowana, albo uznawana za zagrożenie dla autonomicznego „rozumu prawniczego”. W okresie socjalizmu realnego teorię krytyczną postrzegano jako formę ideologii. Po transformacji ustrojowej sytuacja

zaczęła ulegać zmianie w kontekście recepcji postmodernizmu, dzięki czemu teorię krytyczną zaczęto postrzegać jako część postmoderny. Oznaczało to jednak, że teorię krytyczną uznano za niebezpieczną dla teorii prawa traktowanej jako nauka. Za jednego z głównych przeciwników teorii krytycznej na gruncie polskim M. Stambulski uznał A. Kozaka.

W ramach ostatniego, trzeciego panelu wygłoszono trzy referaty. Mgr Jakub Łakomy (Uniwersytet Wrocławski) wygłosił referat pt. *Wybiórcza recepcja zachodniej filozofii interpretacji w Polsce – przypadki Duncana Kennedy’ego oraz Richarda Posnera (Selective Reception of Western Legal Philosophy of Legal Interpretation in Poland: The Case of Duncan Kennedy and Richard Posner)*. Referent przedstawił stan badań nad wykładnią prawa w Polsce oraz pokazał, w jakim stopniu na zmianę w pisaniu o interpretacji prawniczej po transformacji w 1989 r. wpłynął kontakt polskich filozofów prawa z pracami z nurtów: Economic Analysis of Law i Critical Legal Studies. Prace R. Posnera, jako głównego przedstawiciela ruchu EAL, w znacznie szerszym zakresie zostały w Polsce recypowane niż prace czołowego *critsa*, D. Kennedy’ego. W ostatniej części wystąpienia referent poszukiwał filozoficznych, socjologicznych i politycznych przyczyn niesymetrycznej recepcji różnych nurtów filozofii interpretacji prawniczej.

Jako drugi przedstawił swój referat dr Jacek Srokosz (Uniwersytet Opolski), którego wystąpienie nosiło tytuł *Edukacja prawnicza w Polsce – podejście krytyczne (Legal Education in Poland – A Critical Approach)*. Referent zwrócił uwagę, że współcześnie coraz częściej określone zawody postrzegane są z perspektywy technicystycznej, w ramach której podkreśla się techniczne aspekty danej aktywności. Dotyczy to również zawodów prawniczych, a samych prawników postrzega się jako komercyjnych usługodawców. Zwolennicy takiego podejścia twierdzą, że prawnik powinien legitymować się szczegółową znajomością obowiązujących przepisów oraz umiejętnością ich właściwego stosowania. Realizacji takiego ideału prawnika służą studia prawnicze skupione na aspektach praktycznych.

Ostatnim referentem był mgr Liviu Damsa (Uniwersytet Warwick), który wygłosił referat pt. *Niezrozumiała postkomunistyczna prywatyzacja (The Incomprehensible Post-Communist Privatisation)*. Wskazał, że neoliberalna teoria w błędny sposób przedstawia prywatyzację jako proces tworzenia praw podmiotowych, a także że jest ona oparta na szeregu błędnych założeń, dotyczących komunistycznego prawa własności oraz prawa o przedsiębiorstwach państwowych. Te błędne założenia przekładają się na niewłaściwe działania polityczne, które okazują się nieskuteczne, gdyż zmieniają prawo w znaczeniu formalnym. Tymczasem to nie prawo, a zasady organizacyjne odgrywały kluczową rolę w systemie realnego socjalizmu.

Tegoroczna edycja CLC odbędzie się w Brighton w Wielkiej Brytanii na Uniwersytecie Sussex w dniach 4-6 września 2014 r. Kolejną CLC, w roku 2015, gościć będą wspólnie Uniwersytet Wrocławski oraz Uniwersytet Opolski. Będzie to pierwsza edycja tej konferencji odbywająca się w Europie Środkowej.